

neke aspekte odnosa islama i Zapada (181–191).

Zaključno se može reći da je zbog ispravnoga razumijevanja islama na hrvatskome govornom području knjiga Mirze Mešića *Islam iznutra* uistinu dobrodošla, jer nam nudi ne samo osobno vjerničko iskustvo islamske vjere nego i teološko, ali i znanstveno–stručno obrazloženje temeljnih stupova islamskoga vjerovanja.

Ivan Markešić

Josip Sanko Rabar, *Razgovor s Bogom*, DHK, Zagreb, 2010, 75 str.

Najprije malo povijesti. Nekoliko činjenica koje dovoljno govore same za sebe. U Rabarovu stvaralačkom životopisu uočavamo da je do 1995. objelodanio četiri knjige. Potom je od 1995. do 2008. uslijedila stanka od trinaest godina. A onda od 2008. do 2010. svake godine po tri do četiri objelodanjena naslova. Zašto Rabar nije u trinaest godina uspio ukoričiti nijedan svoj rukopis, to je tema za sebe. Druga je tema kako je došlo do toga da naglo počne, kao na traci, objelodanjivanje njegovih nagomilanih rukopisa, i to kod raznih izdavača (Alfa, DHK, HFD, HUM, Karista, KS). Sve je počelo 8. veljače 2007. jedanaest kilometara od središta Zagreba u smjeru istoka, na tribini *Kulturni četvrtak* u Sesvetama. Tada je počela naša turneja s Rabarom. Kada kažem »naša«, mislim na Ivana Babića, Sinišu Nikolića i moju malenkost. Iako je *Kulturni četvrtak* u Sesvetama posvećen uglavnom predstavljanju novih naslova ili tematskim tribinama, voditelj Ivan Babić je 8. veljače 2007. kao temu tribine uzeo naprosto Rabara, odnosno njegove rukopise koji su svojom količinom i kakvoćom vapili za ukoričivanjem. Pisali smo i poticali pisanje o Rabaru u Obnovljenom životu, listu Mi, Fokusu, Novoj prisutnosti... Nakon Sesveta predstavljali smo ga u Prečkom, Palmotićevoj, na Kaptolu,

Utrini, opet u Sesvetama — na Radio Martinu, Radio Mariji Bistrici itd., da bismo, napokon, došli u Društvo hrvatskih književnika kao krovnu kuću hrvatske umjetnosti riječi.

Rabar voli isticati svoju žanrovsku raznovrsnost i nepredvidivost. Svaka je njegova knjiga drugačija. Pjesme, priče, romani, eseji, članci, meditacije... No nije ta raznovrsnost ono po čemu se on ističe. Ističe se po tome što nijedna tradicionalna žanrovska određenost u primjeni na njegovo stvaralaštvo ne vrijedi bez ostatka. Ako kažemo »Rabar piše pjesme, Rabar je pjesnik« i onda zavirimo u njegove stihove, vidimo da to nisu samo pjesme. Odnosno to jesu pjesme, ali i još nešto drugačije, više. Isto je i s Rabarom filozofom, pripovjedačem. Ono što Rabar napiše, uvijek ispadne i nešto drugo, drugačije u odnosu na bilo koju primjenjivu žanrovsku određenost. A to »nešto drugo« je Rabarova meditativnost, nešto što sam nazvao *sabranošću Sanka Rabara*, koja se nalazi u jezgri svega što on piše i rastvara svaku žanrovsku odredbu. *Sabranost Sanka Rabara* — to je uvjet iz kojega izvire njegovo stvaralaštvo, a u čitatelju se učinak te sabranosti raspoznaje kao zanesenost. Čitatelj biva zanesen bitnostima stvari. One, koje tako često trpe od prekomjerna zabiranja i od prekomjerna bavljenja njima, pod Rabarovim perom oživljuju.

Svojedobno sam, još kao student, napisao tekst pod naslovom »Atributi Boga u religijskom pjesništvu«. Razlikovao sam teološke attribute (objavljene: trojstvenost, utjelovljenost, uskrslost...), filozofske (mišlju dokučive: jednost, vječnost, svemoć, sveznanje...) i čisto pjesničke (metaforičke: Bog izražen kroz stilske figure kao sunce, svjetlost...). Ako pratimo Rabarov *Razgovor s Bogom* na planu njegovih izričitosti, vidimo da njegov Bog nije ni Bog Objave, ni Bog filozofa, nego Bog koji se pjesnički prisposobljuje ljudskoj svakodnevicu. Bog i ljudska svakodnevica idu ruku pod ruku.

Sveti Augustin u X. knjizi svojih Ispovijesti, tragajući za Bogom, kaže ovako: »Pitao sam zemlju, i reče mi: 'Ja nisam.' I sve što je na njoj priznade mi to isto. Pitao sam more i bezdane, i životinje što gmižu, i odgovoriše mi: 'Nismo mi Bog tvoj, traži ga nad nama!' Pitao sam vjetrove što dušu, i reče mi sav zrak sa svojim stanovnicima: 'Vara se Anaksimem, ja nisam Bog.' Pitao sam nebo, sunce, mjesec i zvijezde, i rekoše mi: 'Ni mi nismo Bog kojega tražiš.' I rekoh svima njima koji okružuju ulaze tijela moga: 'Recite mi o Bogu mome, kad vi to niste, recite mi nešto o njemu!' I povikaše glasno: *On nas je stvorio* (Ps 100, 3). Moje pitanje bijaše u mom razmišljanju o njima, a njihov odgovor bijaše njihova ljepota.« (X, 9)

Odatle slijedi zaključak: stvorenja govore o Bogu kao svom Stvoritelju.

U tom duhu treba razumjeti i *Razgovor s Bogom* Josipa Sanka Rabara. Nije to razgovor u kojem bi sugovornici bili jasno razgraničeni s obzirom na pripadnost riječi koje izgovara svaki od njih. Bog se izriječkom spominje samo u naslovu, a kroz pjesme je prisutan kao TI. To je razgovor između jednoga JA i jednoga TI. Ovaj je razgovor Bog otpočeo samim time što se očitovao kao Stvoritelj. A za pjesnika (lirski subjekt) razgovor počinje u trenutku kada prepoznaje, shvaća, prihvaća sve postojeće kao Božju riječ. Lirski subjekt raspoznaje riječ Božju, ljubav Božju, mudrost Božju, rukopis Božji u *mrlji na zidu, u kori stabla, u plodu jabuke, u svemu*. Sve postoji kao izgovorena riječ Božja, kao vidljivi znak Božji: *sve je okvir Božjega portreta*. Božji čin stvaranja doseže do trenutka u kojem čovjek kroz stvorenja razabire Boga kao Stvoritelja. U tom je trenutku svijet za čovjeka stvoren. A to jest, i može, i treba biti svaki trenutak. I onda se Bog–Stvoritelj doživljava i kao Bog–Uzdržavatelj.

Ako se u svemu raspoznaje Bog, onda je to za čovjeka izazov da se prema svemu odnosi kao da je Bog. To ne znači

pad u idolopoklonstvo, nego zauzimanje Božje perspektive, Božjega gledanja na stvari. Ovi su razgovori ostvareni iz vizure pjesnika koji prepoznaje, ali i priznaje, odnosno ispovijeda Božju sveprisutnost, sveznanje, svemoć, dakle filozofsku sliku Boga kakva se razvila u kršćanskoj filozofskoj tradiciji, ali tako da izbjegava izričito navođenje tih odredbi u stihovima, nego ih u pjesmu doziva zaobilazno: Bog zna kada će Rabar staviti točku, Bog baca grudu snijega, određuje smjer stolnoteniske loptice, treperi u lišću... Takva predodređenost, međutim, ne dokida prostor za iznenađenje i radost, dakle za slobodu.

Stihovi sugeriraju Božju prisutnost u svemu. Takav poredak interpretaciju može zavesti u smjeru panteizma. Najpoznatiji stih hrvatskoga pjesništva, na kojem su se gradile panteističke interpretacije, jest onaj A. B. Šimića iz pjesme *Nadeni Bog*: »Bog oko tebe sja, treperi, miriše i šušti.« Znači li to da Bog jest sve ono što sja, treperi, miriše i šušti? Tri su mogućnosti. Prva: Bog sja — preko sunca sja = Bog je sunce (to bi bio panteizam). Druga: Bog sja — preko sunce sja = Bog sja kao sunce (to bi bila skraćena poredba, metafora). Treća: Bog sja — preko sunce sja — Bog je onaj koji omogućuje da sunce sja, uvjet je njegova sjaja (to bi bilo sukladno naučavanju kršćanske filozofije o Božjoj sveprisutnosti, Bogu–Stvoritelju i Bogu–Uzdržavatelju).

I u Šimića i u Rabara stvar je jasna. Ne može biti govora o panteizmu.

U Šimića je to zato što Bog nije poistovječen ni s čim prirodnim, ovosvjet-skim, nego je podvojenost Boga i svijeta očuvana glagolskim odnosom. Bog kroz ovaj svijet šušti, ali nije poistovječen sa šuštanjem ni s bilo kojim ovosvjet-skim izvorom šuštanja. Svijet je sredstvo kojim se Bog služi kako bi mogao u njemu šuštat (govoriti). To je onaj *lahor* iz Edenskoga vrta koji pita Adama: Gdje si?

U Rabara nije riječ o panteizmu već i zato što je odnos s Bogom stavljen u okvir razgovora. Razgovor je moguć tamo gdje je podvojenost. Nema mjesta istovjetnosti Boga sa svime. Lirski subjekt s Bogom razgovara tako što ga prepoznaje, priznaje, ispovijeda — a u to je uključena pretpostavka njihove zasebnosti kao uvjeta mogućnosti takvoga razgovora.

I u Šimića i u Rabara o panteizmu ne može biti govora već i zato što je kod njih riječ o pjesništvu za očitovanje čijih potencijala panteizam predstavlja odveć tjesan interpretativni okvir.

Razgovarajući s Bogom, Rabar nam razotkriva kakav je Bog kad on razgovara s njim. No nije slučajno što se kod Rabarova *Razgovora s Bogom* pjesnički izraz Boga podudara i s onim izričito neizraženim, a koji se raspoznaje kao Bog kršćanske filozofije, koji je opet u nastavku sukladan s Bogom kršćanske Objave. Možda je to problem naše duhovne strukturiranosti, da ništa osim onoga što dubinski mislimo, vjerujemo, osjećamo ne možemo doživjeti ni prihvatiti kao sukladno pjesništvu. A možda je to ipak pokazatelj uzajamnoga potvrđivanja u istini i vjerodostojnosti pjesništva i kršćanskoga svjetonazora.

Eto, to je naš Josip Sanko Rabar. Čovjek koji je najprije bio marksist, pa je

duševno obolio, a potom se obratio. Nedugo nakon toga je iz Novoga Zagreba došao na tribinu u Sesvete blatnjav do vrata (dok je u isto vrijeme iz istoga Novoga Zagreba u iste Sesvete Đuro Vidmarović stigao u odijelu čist kao suza). Nedavno nam se Rabar vratio iz Praga s *Pet praških pjesama*, a u jednoj od njih *pjeva* o svom čudesnom ozdravljenju od dijareje i u jednom stihu kaže: *Cijeli dan sam hodao i s... o po Pragu*. To je naš Josip Sanko Rabar. No do prave slike o njemu dolazimo tek kroz njegovo djelo. Tu spoznajemo svu njegovu veličinu. A kad je spoznamo, prvo što uočavamo je velik nesrazmjer između veličine njegova stvaralaštva i njegove prisutnosti i uloge u našem kulturnom životu. Slika koja se o hrvatskoj književnosti odašilje kroz medije i u svijet ne odgovara hrvatskoj tradiciji, hrvatskom biću, nego ih izdaje i izobličuje. Hrvatska se književnost, a onda i hrvatski duh, predstavlja kroz antologije koje samozvano slove kao općehrvatske, a ustvari su samo odraz jedne svjesno i strogo ograničene poetike i struje. Ne mislim da smo posve bespomoćni i da je to bez naše krivice. Čitajmo Rabara, promišljajmo Rabara, prevodimo Rabara, ponosimo se Rabarom!

Vlado Vladić